

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-yil 3-son

VOLUME 5 / ISSUE 3 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.3.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Jurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

E. Sharipov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov, M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri, Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Tasdiqnom

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2025-yil 27-iyunda bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 22,8
Adadi: 100. Buyurtma: № 84.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (Boston, AQSh)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция» – «Yurisprudensiya» – «Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:

О. Чориев

Редакторы:

Э. Шарипов, Е. Ярмолик, Э. Мустафаев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:

С. Расулова

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Свидетельство

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
27.06.2025.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 22,8. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 84.

Отпечатано в типографии

Ташкентского государственного
юридического университета.

100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

E. Sharipov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Certificate

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 27.06.2025.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 22,8.

Units: 100. Order: № 84.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITOR-IN-CHIEF

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimkhonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Akhmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Kh. Khayitov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Kholboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Rakhmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

11 **RAXIMOV DILMURODJON G'ULOMJON O'G'LI**

Davlat xizmatini tasniflash va ushbu jarayonda davlat fuqarolik xizmatining o'rni

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

23 **RUZINAZAROV SHUXRAT NURALIYEVICH**

Xususiyl huquq fani sohasida ilmiyl tadqiqot ishlarining ilmiyl-metodologik tahlili: muammo va yechimlar

36 **G'AYBULLAYEV ALISHER ISMATOVICH**

Tovar omborida omonat saqlash munosabatlarini fuqarolik-huquqiy jihatdan yanada takomillashtirish

46 **QILICHOVA MUNIRA AZIMJON QIZI**

Islom moliyasi normalariga muvofiq mudoraba shartnomasida kapital kafolati masalalari

62 **G'AFFOROV MEHRANGIZ SHAVKATOVICH**

Ulushdorlar ulush kiritish asosidagi qurilish shartnomasining zaif tarafi sifatida

73 **SIDIKOV RUSTAM**

Xalqaro huquqda uchuvchisiz uchish apparatlarining huquqiy tabiati: tasniflash yondashuvlari va suverenitet masalalari

85 **SARABEKOV A'ZAMJON ABDUQODIROVICH**

Blokcheyn va smart-kontraktlardan fuqarolik-huquqiy munosabatlarda foydalanish

92 **ZIYAMOV BOBURXON**

Raqamli diplomatiya va sun'iy intellekt: xalqaro huquqda tartibga solish jihatlari

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

102 **XABIBULLAYEV DAVLATJON YULCHIBOYEVICH**

Fuqarolik protsessida vakillik instituti: o'ziga xos ahamiyati va xususiyatlari

111 **XUDOYNAZAROV DADAXON AVAZ O'G'LI**

Oilaviy nizolarda mediatsiya

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

125 **NIGMATOV RUFTULLO OLIMDJONOVICH**

Buyuk Britaniyaning jinoyatchilikka qarshi kurashishga doir ilg'or tajribalari va ularning ayrimlarini milliy tizimga joriyl etish masalalari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

134 **XUDAYBERGENOV BAXRAM KUANISHBAEVICH, PARAXATOVA SHAXNOZA YERNAZAROVNA**

Ekspertiza tadqiqoti uchun namunalar olish tergov harakati sifatida: nazariy va amaliy masalalar

146 **SADRIDDINOVA LATOFAT HUSNIDDIN QIZI**

Apellyatsiya va kassatsiya: ushbu yuqori instansiyalarning sud tizimidagi o'рни

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

155 **XALIQULOV KOMOLIDDIN NOSIROVICH**

Xorijiy davlat sud hukm (qaror)larini tan olish va ijro etish bo'yicha davlatlararo munosabatlarni tartibga solishda xalqaro shartnomalarning ahamiyati

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

166 **YULDASHEV MAQSUD MAMASOLIYEVICH**

Bojxona organlarini korrupsiyasiz sohaga aylantirishning huquqiy asoslari tahlili

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMOAT XAVFSIZLIGINI
TA'MINLASH. PROBATSIIYA FAOLIYATI

175 **DJUMANIYAZOVA DILFUZA KAMALOVNA, SHAYAKUBOV SHOMANSUR SHAKABILOVICH**

Ijtimoiy xavf guruhiga kiruvchi yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish masalalari:
Toshkent viloyati va Toshkent shahri misolida

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО.
ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

11 РАХИМОВ ДИЛМУРОДЖОН ГУЛОМЖОН УГЛИ

Классификация государственной службы и место государственной гражданской службы в этой системе

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО.
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

23 РУЗИНАЗАРОВ ШУХРАТ НУРАЛИЕВИЧ

Научно-методологический анализ научных исследований в области частного права: проблемы и решения

36 ГАЙБУЛЛАЕВ АЛИШЕР ИСМАТОВИЧ

Дальнейшее гражданско-правовое совершенствование отношений по хранению вещей на товарном складе

46 КИЛИЧОВА МУНИРА АЗИМЖОН КИЗИ

Вопросы гарантии капитала в договоре мудараба с точки зрения норм исламского финансирования

62 ГАФФОРОВ МЕХРАНГИЗ ШАВКАТОВИЧ

Долящики как слабая сторона договора долевого строительства

73 СИДИКОВ РУСТАМ

Правовая природа беспилотных летательных аппаратов в международном праве: классификационные подходы и вопросы суверенитета

85 САРАБЕКОВ АЪЗАМЖОН АБДУКОДИРОВИЧ

Использование блокчейна и смарт-контрактов в гражданско-правовых отношениях

92 ЗИЯМОВ БОБУРХОН

Цифровая дипломатия и искусственный интеллект: аспекты регулирования в международном праве

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ
ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. АРБИТРАЖ И МЕДИАЦИЯ

102 ХАБИБУЛЛАЕВ ДАВЛАТЖОН ЮЛЧИБОВЕВИЧ

Институт представительства в гражданском процессе: его значение и особенности

111 ХУДОЙНАЗАРОВ ДАДАХОН АВАЗ УГЛИ

Медиація в семейных спорах

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

125 НИГМАТОВ РУФТУЛЛО ОЛИМДЖОНОВИЧ

Передовой опыт Великобритании в борьбе с преступностью и вопросы его имплементации в национальную систему

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

134 **ХУДАЙБЕРГЕНОВ БАХРАМ КУАНЫШБАЕВИЧ, ПАРАХАТОВА ШАХНОЗА ЕРНАЗАРОВНА**

Получение образцов для экспертного исследования как следственное действие:
теоретические и практические вопросы

146 **САДРИДДИНОВА ЛАТОФАТ ХУСНИДДИН КИЗИ**

Апелляция и кассация: роль высших инстанций в судебной системе

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

155 **ХАЛИКУЛОВ КОМОЛИДДИН НОСИРОВИЧ**

Значение международных договоров в регулировании межгосударственных отношений
по признанию и исполнению судебных решений иностранных государств

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

166 **ЮЛДАШЕВ МАКСУД МАМАСОЛИЕВИЧ**

Правовой анализ основ преобразования таможенных органов в сферу, свободную
от коррупции

12.00.14 – ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ. ПРОБАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

175 **ДЖУМАНИЯЗОВА ДИЛЬФУЗА КАМАЛОВНА, ШАЯКУБОВ ШОМАНСУР ШАКАБИЛОВИЧ**

Вопросы совершенствования системы работы с молодёжью, относящейся к группе
социального риска: на примере города Ташкента и Ташкентской области

CONTENTS

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCIAL AND CUSTOMS LAW

- 11 **RAKHIMOV DILMURODJON GULOMJON UGLI**
Classification of civil service and the role of state civil service in this system

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 23 **RUZINAZAROV SHUKHRAT NURALIYEVICH**
Scientific and methodological analysis of research in the field of private law: problems and solutions
- 36 **GAYBULLAYEV ALISHER ISMATOVICH**
Further improvement of civil-legal relations of storage in a warehouse
- 46 **KILICHOVA MUNIRA AZIMJON KIZI**
Issues of capital guarantee in mudarabah contract from the perspective of islamic finance norms
- 62 **GAFFOROV MEHRANGIZ SHAVKATOVICH**
Shareholders as a weakness of the contract of share construction
- 73 **SIDIKOV RUSTAM**
The legal nature of unmanned aerial vehicles in international law: classification approaches and issues of sovereignty
- 85 **SARABEKOV AZAMJON ABDUKODIROVICH**
The use of blockchain and smart contracts in civil law relations
- 92 **ZIYAMOV BOBURKHON**
Digital diplomacy and artificial intelligence: regulation aspects in international law

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

- 102 **KHABIBULLAYEV DAVLATJON YULCHIBOYEVICH**
The institute of representation in civil procedure: its significance and characteristics
- 111 **KHUDOYNazarov DADAHON AVAZ UGLI**
Mediation in family disputes

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- 125 **NIGMATOV RUFTULLO OLIMDJONOVICH**
Advanced experience of Great Britain in combating crime and issues of implementing some of them in the national system

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND
FORENSIC EXPERTISE

134 **KHUDAYBERGENOV BAKHRAM KUANI'SHBAEVICH, PARAKHATOVA SHAKHNOZA YERNAZAROVNA**

Obtaining samples for expert examination as an investigative action: theoretical and practical issues

146 **SADRIDDINOVA LATOFAT HUSNIDDIN KIZI**

Appeal and cassation: the role of these higher instances in the judicial system

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

155 **KHALIKULOV KOMOLIDDIN NOSIROVICH**

The importance of international treaties in the regulation of interstate relations on the recognition and execution of judicial rulings (decisions) of foreign states

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

166 **YULDASHEV MAQSUD MAMASOLIYEVICH**

Analysis of the legal basis for transforming customs authorities into a corruption-free sphere

12.00.14 – CRIME PREVENTION. ENSURING PUBLIC SAFETY. PROBATION ACTIVITY

175 **DJUMANIYAZOVA DILFUZA KAMALOVNA, SHAYAKUBOV SHOMANSUR SHAKABILOVICH**

Issues of improving the system of working with youth belonging to socially risk groups: on the example of Tashkent region and the city of Tashkent

Kelib tushgan / Получено / Received: 01.05.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 13.06.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 27.06.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.3./SYPE3192

UDC: 347.995:347.61/64(045)(575.1)

OILAVIY NIZOLARDA MEDIATSIYA

Xudoynazarov Dadaxon Avaz o'g'li,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Fuqarolik protsessual va iqtisodiy protsessual
huquqi kafedrası mudiri o'rinbosari,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori
ORCID: 0000-0002-1571-1839
e-mail: dadaxon.xudoynazarov92@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada mediatsiyaning oilaviy nizolarni hal etishdagi o'ziga xos jihatlari va ahamiyati, oilaviy nizolarda ishtirok etuvchi tomonlarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish mexanizmlari, mediatsiyaning sud muhokamasidan afzalliklari, shuningdek, xorijiy mamlakatlar tajribasi hamda xorijiy va mahalliy huquqshunos olimlarning fikrlari o'rganildi. Tadqiqotda, ayniqsa, tarixiy va qiyosiy metodlardan foydalanib, mediatsiya institutining mamlakatimizda uzoq vaqtdan beri mavjudligi tahlil qilindi. Shuningdek, milliy qonunchilikda mavjud bo'lgan bo'shliqlar va ularni takomillashtirish masalalari ko'rib chiqildi. Mediator ishtirokiga doir ijobiy va salbiy tomonlar aniqlandi. Maqolada oilaviy nizolarni hal etishda mediatsiyaning ahamiyati va mohiyati, shuningdek, oilaviy nizolarni muqobil va tezkor usullar bilan hal qilishning afzalliklari batafsil o'rganildi. Bundan tashqari, oilaviy nizolarni hal qilishda mediatsiya bo'yicha milliy qonunchilik xorijiy davlatlar, xususan, Amerika Qo'shma Shtatlari, Buyuk Britaniya, Germaniya, Avstriya, Rossiya Federatsiyasi, Ukraina, Belarus, Qozog'iston va Qirg'iziston qonunchiligi hamda amaliyoti bilan qiyosiy tahlil qilindi. Maqolada oilaviy nizolarda mediatsiyani takomillashtirish maqsadida ilmiy-nazariy xulosalar chiqarilib, amaliy takliflar va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: mediatsiya, oilaviy vositachilik, bola tarbiyasi, nizo, vositachi, huquqiy kelishmovchilik, hal etish, muqobil usullar, fuqarolik jamiyati, qaror qabul qilish, kelishuv, mediatsiya bitimi, mediatsiya ishtirokchilari, vositachilik

МЕДИАЦИЯ В СЕМЕЙНЫХ СПОРАХ

Худойназаров Дадахон Аваз угли,
доктор философии по юридическим наукам (PhD),
заместитель заведующего кафедрой «Гражданское процессуальное
и экономическое процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются особенности и значение медиации в разрешении семейных споров, механизмы надёжной защиты прав и свобод сторон, участвующих в семейных конфликтах, преимущества медиации по сравнению с судебным разбирательством, а также анализируется опыт зарубежных стран и мнения отечественных и зарубежных правоведов. В исследовании, в частности с использованием исторического и сравнительно-правового методов, раскрывается, что институт медиации имеет давние корни

в Узбекистане. Анализируются пробелы в национальном законодательстве и предлагаются пути их устранения. Определяются как положительные, так и отрицательные стороны участия медиатора. Подробно рассматривается суть и значимость медиации в урегулировании семейных споров, а также преимущества альтернативного и оперативного разрешения конфликтов. Кроме того, проводится сравнительно-правовой анализ законодательства Узбекистана в сфере семейной медиации с законодательством и практикой таких стран, как США, Великобритания, Германия, Австрия, Российская Федерация, Украина, Беларусь, Казахстан и Кыргызстан. В заключение даны научно-теоретические выводы, а также сформулированы практические предложения и рекомендации по совершенствованию института медиации в семейных спорах.

Ключевые слова: медиация, семейное посредничество, воспитание ребёнка, конфликт, посредник, правовой спор, урегулирование, альтернативные методы, гражданское общество, принятие решений, соглашение, медиативное соглашение, участники медиации, посредничество

MEDIATION IN FAMILY DISPUTES

Khudoynazarov Dadahon Avaz ugli,

Deputy Head of the Department of Civil Procedural
and Economic Procedural Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. This article examines the specific aspects and significance of mediation in resolving family disputes, mechanisms for reliable protection of the rights and freedoms of the parties involved in family disputes, the advantages of mediation over litigation, as well as the experience of foreign countries and the opinions of foreign and domestic legal scholars. In the study, especially using historical and comparative methods, the long-standing existence of the institution of mediation in our country was analyzed. Existing gaps in national legislation and issues of their improvement were also considered. The positive and negative aspects of the mediator's participation were identified. The article examines in detail the significance and essence of mediation in resolving family disputes, as well as the advantages of resolving family disputes through alternative and expedited methods. In addition, a comparative analysis of national legislation on mediation in resolving family disputes with the legislation and practice of foreign countries, in particular, the United States of America, Great Britain, Germany, Austria, the Russian Federation, Ukraine, Belarus, Kazakhstan, and Kyrgyzstan, was conducted. The article draws scientific and theoretical conclusions and develops practical proposals and recommendations for improving mediation in family disputes.

Keywords: mediation, family mediation, child-rearing, dispute, mediator, legal dispute, settlement, alternative methods, civil society, decision-making, agreement, mediation agreement, mediation participants, mediation

Kirish

Fuqarolik-huquqiy nizolar orasida mediatsiya oilaviy nizolarni hal qilishda ayniqsa dolzarbdir. Bunda mediatsiya eng murakkab oilaviy nizolarni hal qilish imkonini beradi. Umumiy himoya usullari bilan bir qatorda, huquqiy munosabatlarning ayrim turlarini himoya qilishning maxsus usullari ham mavjud (masalan, muallif yoki boshqa mualliflik

huquqi egasining mutlaq huquqini buzganlik uchun kompensatsiya, ommaviy axborot vositalarida rad etish va boshqalar). Ularning ko'pchiligi uchun nizolarni hal qilish bo'yicha kelishuvga mediatsiya (mediatsiya) orqali ham erishish mumkin. Mediatsiya deganda, nizoni taraflar o'rtasida o'zaro ixtiyoriy kelishib, mediator yordamida hal qilish usuli tushuniladi. Mediator esa bevosita mediatsi-

yasini amalga oshirish uchun taraflar tomonidan jalb etiladigan shaxsdir.

“Mediatsiya” soʻzining lugʻaviy maʼnosi lotin tilida “mediare”, ingliz tilida “mediation” soʻzlaridan kelib chiqqan boʻlib, “vositachilik” maʼnosini anglatadi [1]. Yustinianning kodeksida nizolarni vositachilar ishtirokida hal etish mumkinligi keltirilgan. Zamona-viy mediatsiya esa XX asr ikkinchi yarmidan AQSh, Avstraliya va Buyuk Britaniyada shakllana boshlagan [2]. Dastlab oilaviy nizolarni hal etishda keng qoʻllangan mediatsiyaga oʻxshash yarashtirish taomillari mamlakatimizda qadimdan ota-bobolarimiz tomonidan amalda qoʻllanib kelinib, muhim oʻrin tutgan. Xususan, oilaviy nizolar milliy urf-odatlar va anʼanalarimizga muvofiq, mahalladagi hurmatga sazovor yoshi ulugʻ oqsoqollar, fuqarolar yigʻini raislari, qoʻni-qoʻshnilar yoki qarindosh-urugʻlar ishtirokida va ularning tashabbusi bilan yarashtirish choralari koʻrish orqali hal qilib kelingan. Yaʼni oilaviy nizolarni hal qilish jarayonida ular bugungi kunda mediator deb ataladigan shaxslarning vazifasini bajarishgan. Facilitative (koʻmaklashuvchi) mediatsiyada esa mediator taraflar oʻrtasidagi muammoli vaziyatni yaxshilash, oʻzaro maqbul qarorga erishish va nizoni hal etishda yordam beradi.

Statistik maʼlumotlarga qaraganda, mamlakatimizda fuqarolik sudlari tomonidan daʼvo tartibida 2020-yilda jami 194 548 fuqarolik ishi koʻrib chiqilib, shundan atigi 122 tasi mediativ kelishuv tuzish yoʻli bilan yakunlangan. 2021-yilda koʻrib chiqilgan 351 275 ishdan 1051 tasi mediativ kelishuv tuzilganligi sababli koʻrmasdan qoldirilgan. Bundan koʻrinib turibdiki, mediativ kelishuv tuzish tartib-taomili bir yilda 9,7 barobarga ortgan [3] va bu, albatta, ushbu institutning fuqarolik protsessi ishtirokchilari tomonidan ijobiy eʼtirof etilganini anglatadi.

Oilaviy nizolarni mediatsiya tartib-taomili asosida hal etishning eng muhim jihatlardan biri taraflarga barcha sohalarida yengillik yaratish bilan birga sud ishlari hajmini kamayti-

rishidir. Lekin oxirgi vaqtlarda oilalarning ajralishi mamlakatimizdagi eng ogʻriqli nuqtalardan sanalmoqda. Buni raqamlar ham yaqqol koʻrsatib turibdi [4]. Xususan, 2019-yilda 16 000 ta, 2020-yilda 12 800 ta, 2021-yilga kelib esa 19 407 ta oilada nikoh bekor qilingan. Bunga hududlar kesimida qaralsa, 2021-yilda Toshkent shahrida 2 830 ta, Fargʻona viloyatida 2111 ta, Samarqand viloyatida 2 041 ta, Toshkent viloyatida 2 018 ta, Jizzax viloyatida 620 ta, Navoiy viloyatida 620 ta, Sirdaryo viloyatida 662 ta nikoh holatlari bekor qilingan. Ushbu raqamlar respublikamizda ahvolning ogʻir ekanligidan dalolat berib, mazkur ajralishlarga koʻplab omillar sabab boʻlishi mumkin.

Jumladan, er-xotinning biri yoki har ikkisi ortiqcha ish yuklamasi ostida qolishi, uy-joy muammolari, moddiy va maʼnaviy qiyinchiliklar hamda oilaning boshqa aʼzolari, yaʼni qaynona va qaynotalarning aralashuvi ajralishlarga sabab boʻlmoqda. Koʻplar uchun oiladan (nikohdan) ajralish – bu erkinlik va doimiy davom etgan qiyinchilik hamda tazyiqdan qutulish vositasi hisoblanadi.

2019-yilda 51 nafar ayol orasida oʻtkazilgan soʻrovnoma natijalari shuni koʻrsatdiki, ajrashgan ayollarning asosiy qismida uchta muhim muammo mavjud boʻlib, ulardan biri turarjoy bilan bogʻliq qiyinchiliklardir. Jumladan, bola bilan otasining uyida istiqomat qilish qiyinligi, ijara narxining yuqoriligi va bu uchun toʻlanadigan aliment pulining yarmini ham qoplamasligi kabi holatlar ayniqsa taʼkidlangan.

Farzandlarning ota mehrsiz oʻsishi. Soʻrovnomada qatnashgan 51 nafar ayollarning 44 nafarida jami 70 nafar bola bor va ularning 99 % otasi bilan umuman koʻrishmasligi maʼlum boʻldi. Birgina 2019-yilda 31389 ta oila ajrashgani hisobga olinsa, mana shunday bolalar soni ancha boʻlishi mumkin.

Ajrashgan ayollarga jamiyatda notoʻgʻri koʻz bilan qaraladi [5]. Oilaviy nizolarni hal etish tizimini mamlakatimizda qoniqarli deb boʻlmaydi. Oiladagi har qanday nizoni hal

etishda muqobil yechimlarning mavjudligi sababli ajrashayotgan er-xotinga, birinchi navbatda, to'g'ri ko'nikmalar berilishi zarur. Mazkur maqolada tadqiqot obyekti sifatida oilaviy nizolarda mediatsiyaga oid barcha jihatlar tahlil qilindi.

Material va metodlar

Mazkur maqolada analitik-tahliliy, qiyosiy, tarixiy, tizimli-funksional va modellash-tirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotda oilaviy nizolarda mediatsiyaning xorijiy davlatlar qiyosiy-tahlili asosida o'rganilishi amalga oshirildi. Bundan tashqari, ba'zi manbalarda tezlashtiruvchi va o'zgartiruvchi usullar ham keltirilgan. Jumladan, oilaviy nizolar ko'ri-layotganda, mediator vositasi orqali nizolar qisqa muddatlarda tezda hal qilinadi hamda nizolar yechimini o'zgartirish ham taraflar ishtirokida tezkor amalga oshiriladi.

Muallif oilaviy nizolarda mediatsiyaning o'rni va ularni takomillashtirish samaradorligini baholab, ularni tahlil qilish jarayonida oldingi va hozirgi holatni tarixiy usul yordamida ko'rib chiqadi. Tadqiqotda ma'lumot to'plash usuli sifatida kitoblar, jurnallar va rasmiy veb-saytlardagi adabiyotlar hamda hujjatlar o'rganilgan.

Tadqiqot natijalari

Nizolarni hal etishning muqobil usullari qo'llanadigan huquqiy munosabatlarda, nizolashayotgan tomonlar o'rtasidagi aloqalarni saqlab qolish, munosabatlarni xolisona olib borish, nizolarni muzokaralar orqali hal etish, yakuniy va barcha tomonlarni qoniqtiradigan xulosaga kelish, nizolarni tez va samarali hal qilish, uzoq vaqt davom etayotgan qo'sh-nilar bilan bog'liq nizolarni bartaraf etish orqali murosaga kelish, bir nechta nizolarni birdaniga hal qilish, shuningdek, maxfiylikni ta'minlash va mojaroni kamroq rasmiy tarzda hal etish kabi ijobiy jihatlariga ega.

Huquqshunos, advokat hamda oilaviy masalalar bo'yicha xalqaro mediator Eley-n Richardsonning ta'kidlashicha, "aslida, oila-viy sudlarda faoliyat yuritayotgan sudyalardan odamlarni o'z kelishmovchiliklarini suddan

tashqarida hal qilishga undaydilar va buning uchun mediatsiyadan foydalanishni qo'llab-quvvatlaydilar".

Ko'pgina oilaviy nizolar mediatsiya yoki vositachilik yo'li orqali hal qilinadi.

Oilaviy nizolarda tomonlar kelishuvga erisha olmasa, mediatsiya jarayonining istalgan bosqichida undan voz kechish huquqiga ega. Mediatsiya kelishuvlarida vositachilik jarayonining asosiy qoidalarini belgilash muhimdir. Bular quyidagilarni o'z ichiga oladi: yozuvlarni yuritish, talablarni navbati bilan bildirish, tomonlarning bir-biriga o'zaro hurmat ko'rsatishi, jarayon vaqti va boshqa cheklovlarini kelishish, jarayonda tanaffuslar tashkil etish hamda natijalarni rasmiylashtirish.

Tadqiqot natijalari tahlili

Respublikamiz oilaviy-huquqiy munosabatlarida bir qator zamonaviy tendensiyalar rivojlanib borayotgani sababli oilaviy nizolarni hal etishda muqobil usullar, xususan, mediatsiya institutidan samarali foydalanish dolzarb masalaga aylangan. O'zbekistonda fuqarolik qonunchiligiga muvofiq, oilaviy nizolar mahalla yig'inlari va sud tartibida hal qilib kelinadi. Biroq oilaviy nizolarni hal etishning an'anaviy usullari taraflar hamda ularning oila a'zolari hisoblangan millionlab fuqarolarning manfaatlarini to'liq himoya qila olmaydi.

Hozirgi vaqtda sud er-xotin, farzandlar, aka-uka va boshqa oila a'zolari o'rtasidagi nizolarni hal qilishning yagona vositasi emas. Rivojlangan davlatlardan farqli o'laroq, O'zbekistonda muqobil nizolarni hal etish uchun keng tarqalgan vositalar mavjud emas. Shu sababli oilaviy nizolarni muqobil usullar, xususan, mediatsiya orqali hal etish oilaviy-huquqiy munosabatlar subyektlarining huquq va manfaatlarini himoya qilishning samarali shakllaridan biridir.

Nizolarni muqobil hal etish – nizolashayotgan tomonlarning davlat sudlariga murojaat qilmasdan, kelishmovchiliklarni hal etish uchun qo'llaydigan metod va usullar majmuasidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020-yil 17-iyunda qabul qilingan

“Nizolarni muqobil hal etish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4754-son qarori bilan jismoniy va yuridik shaxslarning huquq hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish, nizolarni muqobil hal etish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, sud ishlari hajmini maqbullashtirishda mediatsiya institutining, hakamlik sudlari va xalqaro arbitrajlarining rolini tubdan oshirish maqsadlari belgilandi.

Shunday qilib, nizolarni muqobil hal etish usullaridan biri sifatida mediatsiya muhim ahamiyat kasb etadi.

Mediatsiya – kelib chiqqan nizolarni tomonlar o‘zaro maqbul qarorga erishishi uchun, ularning ixtiyoriy roziligi asosida, mediator yordamida hal etish usulidir. Bu nizolarni hal etishning ixtiyoriy vositasi bo‘lib, unda taraflar qanday masalalarni ko‘rib chiqishi va natija qanday bo‘lishini o‘zlari belgilaydilar. Mazkur jarayonda taraflar neytral uchinchi shaxs – vositachini muzokaralarda yordam berish uchun taklif qilishadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Mediatsiya to‘g‘risida”gi Qonuni 3-moddasiga asosan, oilaviy huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarga mediatsiya qonunda boshqacha qoida nazarda tutilmagan taqdirda tatbiq etiladi. Mediator taraflarga muammoning asl ildiziga yetib borish va o‘z yechimini topishga yordam beradi, lekin yechim taklif qilmaydi. Mediator vositachilik qiladi, ammo qaror qabul qilmaydi.

Mediatorning nizoni hal qilishdagi roli jarayonni nazorat qilishdan iborat. Taraflar mediatorga ishonch bildirishlari uchun uning neytralligi va xolisligi zarur bo‘lib, ammo bunga erishish ko‘pincha qiyin kechadi.

Oilaviy nizolarni mediatsiya jarayonida ko‘rib chiqishda mediatorning roli quyidagilardan iborat:

- jarayonda ishga oid munosabatlar o‘rnatish va taraflarni yechim topish uchun murosa hamda hamkorlikka yo‘naltirish, bir-birlarining muloqotiga yordam berish [6];

- taraflarga ularning manfaatlari hamda ehtiyojlarini aniqlashda yordam berish va ikkala taraf uchun ham umumiy foyda olish variantlarini yaratish;

- mediator taraflarni kelajakka e‘tibor qaratishga undashi.

Oilaviy huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarni hal etishda mediatsiya vositasining boshqa usullarga nisbatan quyi-dagi afzalliklari mavjud:

- mediatsiya jarayoni qisqa muddatda amalga oshiriladi (30 kundan ortmasligi lozim), shuningdek, taraflar kelishmovchilikni o‘sha kunning o‘zida hal qilish imkoniyatiga ega;

- oilaviy nizolarga doir ishlar va ma‘lumotlar sir saqlanadi;

- mediatsiya natijasida ikki tomon ham maqbul kelishuvga erishadi;

- oilaviy nizolarni ko‘rib chiqishda vositachilik usuli qo‘llanadi;

- nizolarni aniqlash uchun ma‘lumot to‘planadi, taraflarning bir-birini tushunishi uchun qo‘shma va yopiq muhokamalar o‘tkaziladi;

- yechimlar ishlab chiqish jarayonida tomonlar tinglanadi, nizoni hal qilishga ta‘sir qiluvchi muammolar aniqlanib, muhokama qilinadi.

Mediatsiya nizolarni hal etishning tez hamda samarali usuli bo‘lsa-da, u ham kamchiliklardan xoli emas.

Birinchidan, mediatsiya adolatni ta‘minlashdan ko‘ra, tomonlar uchun maqbul kelishuv yo‘lini topishga qaratilgan. Shu sababli mediatsiya ko‘pincha oilaviy qonunchilik maqsadlariga to‘liq mos kelmasligi mumkin. Masalan, muvaffaqiyatli vositachilik jarayoni murosaga kelishni talab qiladi, bu esa huquqlar bo‘yicha tortishuvlarda ularning cheklanishiga olib kelishi ehtimoli mavjud.

Ikkinchidan, mediatsiya, asosan, asosiy muammo yoki sababni emas, balki muammolarning belgilarini hal etish bilan bog‘liq. Natijada taraflar kuchlar nisbatidagi farqdan foydalanib, ko‘pgina hollarda muammoni hal

etish uchun bir-biriga bosim qilishi yoki pul taklif qilishi mumkin.

Uchinchidan, mediatorlarning ko'nikma hamda malakalaridagi tengsizlikning mavjudligidir. Mediatziyaga tayyorgarlikdan qat'i nazar, mediatorlar ko'pgina hollarda avvalgi ko'nikmalarni aks ettiradigan vositachilar sifatida harakat qilishadi.

To'rtinchidan, mediatsiya amaliyotidagi standartlar juda farq qilishi – qonuniy ravishda tasdiqlangan amaliyot standartlari va mediator sifatida faoliyat yuritish qoidalarining yetishmasligi kabi kamchiliklar mavjud. Shu bilan birga, mamlakatimiz qonunchiligiga yaqinda kiritilgan mediatsiya instituti hozirda ko'plab rivojlangan xorijiy davlatlarda nizolarni hal etishning eng keng tarqalgan va samarali usullaridan biri sifatida shakllanib bormoqda.

Oilaviy vositachilik – bu oila a'zolari o'rtasidagi oilaviy nizolarda taraflarni yarashtirish jarayonidir. Mediativ kelishuvlarning umumiy vazifalari qatoriga oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash, taraflar o'rtasidagi ziddiyatlarni kamaytirish, otanalar hamda bolalar o'rtasidagi shaxsiy aloqa uzilishining oldini olish hamda nizolarni tez va samarali hal etish kiradi.

Oilada mediatsiya jarayonining o'ziga xos jihatlari – taraflar bilan muzokaralar olib borish, konstruktiv muloqot o'rnatish, har bir tomonning manfaatlarini teng darajada ta'minlash, taraflar o'rtasidagi kuchlar muvozanatini saqlash hamda voyaga yetmagan bolalarning manfaatlarini va huquqlarini himoya qilish kabi maqsadlarni o'z ichiga oladi. Oilaviy nizolarda ko'pincha nikohdan ajratish, bolalar tarbiyasi va aliment masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

N. Imomov, M. Baratov, Q. Mehmonov kabi o'zbek sivilist olimlari ta'kidlaganidek, O'zbekiston Respublikasining "Mediatziya to'g'risida"gi Qonuni oilaviy munosabatlarga tatbiq etilishi mustahkamlangan bo'lsa-da, Oila kodeksida er-xotin o'rtasida yuzaga kelgan nizolarni mediator vositasida hal qilish

mexanizmi mavjud emas. Sudga nikohdan ajratish to'g'risida da'vo arizasi kelib tushganda, sud taraflarga yarashish uchun muhlat bersa, u holda er-xotinni mediatorga majburiy yuborish tartibi Oila kodeksida mustahkamlanishi zarur. Chunki mediator mahalla huzuridagi yarashtiruv komissiyasidan farqli o'laroq, er-xotin o'rtasidagi nizoga malakali huquqiy baho berib, amaliy yordam ko'rsatadi.

Bizningcha, olimlarning fikrlari haqiqatga yaqin bo'lsa-da, er-xotinni mediatorga majburiy yuborish ularning sudga murojaat qilish bo'yicha konstitutsiyaviy huquqlariga zid bo'lmasligi kerak.

Oilaviy nizolarning ichida eng keng tarqalgani va murakkabi bu nikohdan ajratish to'g'risidagi ishlardir. Ajralish – bu juda stressli va taraflarni hissiy jihatdan zo'riqtiradigan jarayon bo'lib, afsuski, ajralishni tanlagan ko'plab juftliklar ajralish jarayonini yumshatishda mediatsiyaning roli va ahamiyatini e'tiborsiz qoldiradilar. Buning natijasi esa og'ir asoratlar, adovat va uzoq davom etadigan ajralish jarayoniga olib kelishi mumkin. Nikohdan sud tartibida ajratish tartibi belgilangan bo'lib, nikohdan ajratish to'g'risidagi ishlarda sud ishning ko'rilishini keyinga qoldirib, er-xotingga yarashish uchun olti oygacha muhlat tayinlashga haqli. Sud er-xotingga yarashish uchun muhlat tayinlab, ishning ko'rilishini keyinga qoldirgan taqdirda, er-xotinning birga yashash joyidagi yarashtirish komissiyasini, agar ular birga yashamayotgan bo'lsa, har birining yashash joyidagi yarashtirish komissiyasini er-xotinni yarashtirish bo'yicha tegishli choralar ko'rish uchun uch kundan kechiktirmasdan yozma ravishda xabardor qilishi kerak. Fikrimizcha, oilaviy munosabatlarda ajrimlarni kamaytirishda nizolashayotgan taraflarga bir-birlarini tushunishlari uchun imkon berish hamda nizo predmetiga hech qanday aloqasi bo'lmagan mediator xizmatidan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu esa taraflarga o'z xato va kamchiliklarini anglab yetishlari, nizoga sabab

bo'lgan holatlarni tez va ikkala taraf uchun ham maqbul bo'lgan yechim orqali hal etish imkonini beradi.

Oila qonunchiligiga asosan, quyidagi holatlarda ham mediatsiyani faol qo'llash mumkin.

Jumladan, oilaviy munosabatlarda ayol va erkakning teng huquqliligi er va xotinning shaxsiy hamda mulkiy huquqlari tengligi, ichki oilaviy masalalarning o'zaro kelishuv yo'li orqali hal etilishi, oilada farzandlar tarbiyasi, ularning farovon hayot kechirishi va kamoloti haqida g'amxo'rlik qilish, voyaga yetmagan hamda mehnatga layoqatsiz oila a'zolarining huquq va manfaatlarini himoya qilish ustuvorligi tamoyillari asosida amalga oshiriladi.

Bolaning ism, ota ismi va familiya olish huquqi. Bolaga ism ota-onaning kelishuviga binoan, ota ismi – otasining ismiga ko'ra beriladi. Bolaning familiyasi ota-onaning familiyasiga qarab belgilanadi. Ota-ona turli familiyalarda bo'lganda, ota-onaning kelishuviga binoan, bolaga otasi yoki onasining familiyasi beriladi. Ota-onaning xohishiga ko'ra, bolaga ota yoki ona tomonidan milliy an'analarga ko'ra boboning ismi bo'yicha familiya berilishi mumkin. Ota-ona o'rtasida bolaning ismi va (yoki) familiyasi bo'yicha kelishuv bo'limganda, kelib chiqqan nizo vasiylik va homiylik organi tomonidan hal etiladi.

Aliment to'lash haqida kelishuv tuzish (aliment miqdori, shartlar va to'lash tartibi) aliment to'lashi kerak bo'lgan shaxs bilan aliment oluvchi o'rtasida tuziladi.

Bundan tashqari, bolalarni oilaga tarbiyaga olish haqida kelishuv. Bu kelishuv vasiylik/homiylik organlari bilan farzandlikka olayotgan ota-ona o'rtasida tuziladi. Bolalarni oilaga tarbiyaga olish to'g'risidagi kelishuvda bolalarni ta'minlash, tarbiyalash va ularga ta'lim berish, tarbiyaga olgan tutingan ota-onaning huquq va majburiyatlari, vasiylik va homiylik organlarining bolalarni tarbiyaga olgan oilaga nisbatan majburiyatlari, shuningdek, bunday kelishuvlarni bekor qilish asoslari hamda oqibatlarini ko'rsatib o'tilishi kerak. Kelishuv tuzilishidan avval bolani tar-

biyaga olayotgan shaxsning turmush shart-sharoitlari hamda oila a'zolarining sog'lig'i tekshiriladi.

"Mediatsiya to'g'risida"gi Qonunning bolalarning tarbiyasi bilan bog'liq nizolarga nisbatan tatbiq qilinishi juda sust kechmoqda. Ochiq manbalarda fuqarolarning mazkur institutdan foydalanilayotgani to'g'risida ma'lumotlar uchramaydi. Shundan kelib chiqqan holda, mediatsiyaning nazariy-huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash zarur. Shuningdek, ayrim mutaxassislar oilaviy mediatsiya, shu jumladan, bolalar tarbiyasi bilan bog'liq nizolarni hal etishda birgalikdagi mediatsiya (co-mediation) amaliyotini joriy etish zarurligini ta'kidlaydilar.

Shundan kelib chiqib, oilaviy huquqiy munosabatlarning ajralmas qismi sifatida bolalar tarbiyasi bilan bog'liq nizolarni bartaraf etishda mediatsiya tartibini qo'llash mumkin, degan xulosa chiqarish mumkin. Nazariy jihatdan, bolalar tarbiyasi bilan bog'liq nizolar tushunchasi milliy va xorijiy olimlar tomonidan ko'p bora tahlil qilingan.

Y.A. Chefranovanning fikricha, bolalar tarbiyasi bilan bog'liq nizolar – bu bolaning oilada tarbiyalanish huquqini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan va bola tarbiyasida ishtirok etish huquqi berilgan shaxslar yoki shunday shaxslar va bola o'rtasida yuzaga keladigan har qanday oilaviy-huquqiy nizolardir [7]. A.V. Mujichenkoning ta'kidlashicha, bolalar tarbiyasi bilan bog'liq nizolar deganda, birinchidan, bolalar tarbiyasi bilan bog'liq ota-onalar o'rtasidagi nizolar; ikkinchidan, ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarning bolalarni uchinchi shaxslardan olishi bo'yicha nizolar; uchinchidan, ota-onalik huquqidan mahrum qilish bo'yicha ishlar; to'rtinchidan, bolalarning kelib chiqishi xususidagi nizolar; beshinchidan, farzandlikka olish va farzandlikka olishni bekor qilish bo'yicha nizolar tushuniladi.

Z.N. Esanova bolalar tarbiyasi bilan bog'liq nizolarning kelib chiqishini quyidagi sabablar bilan bog'laydi: 1) O'zbekiston Res-

publikasi Oila kodeksi prinsiplarining buzilishi; 2) O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni prinsiplarining buzilishi; 3) Oilaning to'la-qonli mustahkam emasligi; 4) Oiladagi muhitning talabga javob bermasligi; 5) Ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar va kam ta'minlangan oilalarning himoyasizligi; 6) Ota-onalarning siyosiy-huquqiy va axloq-odob jihatidan savodsizligi; 7) Ijtimoiy xavf guruhiga kiradigan bolalar tarbiyasida oila, maktab va mahalla ishtirokining yo'qligi; 8) Bolalar manfaatlarini va huquqlarini himoya qilish yuklatilgan davlat organlari, jamoatchilik tashkilotlari va mansabdor shaxslarning o'z majburiyatlariga mas'uliyatsiz yondashishi [8].

Ammo har qanday holatda ham oilaviy mediatsiyada bolalarning huquq va manfaatlarini ta'minlashga yuqori darajada e'tibor qaratilishi uning eng asosiy o'ziga xosligi hisoblanadi. Ushbu prinsip Yevropa Kengashi Vazirlar qo'mitasining Oilaviy nizolardagi mediatsiya to'g'risida Rec № (98)1 tavsiyalarida o'z aksini topgan. Mazkur tavsiyaga ko'ra, mediatorga bolalarning huquq va manfaatlariga alohida e'tibor qaratish va ota-onalarga umumiy bolalari farovon hayot kechirishi uchun g'amxo'rlik qilish ularning eng asosiy majburiyati ekanligi haqida eslatish tavsiya qilingan. Shu sababli oilaviy mediatorga tomonlarning kelishuvi bolalarning manfaatlariga zid bo'lgan taqdirda, mediatsiyani to'xtatish huquqi berilgan.

Y.G. Kuropatskayaning ta'kidlashicha, aynan shuning uchun ham nikoh-oila nizolari, xususan, bolalar tarbiyasi bilan bog'liq nizolarni ko'rishda mediatsiya tartibini qo'llash zarur [8]. Haqiqatan ham, sudya uchun yuzaga kelgan nizo bo'yicha tomonlar o'zaro kelishuvga erisha olmagan holatda qaror qabul qilish oson emas. Bizningcha, voyaga yetmagan bolalar manfaatlarini himoya qilish maqsadida oilaviy nizo tomonlarini mediatorga yuborish maqsadga muvofiq bo'lib, bunda voyaga yetmaganlarning huquqlariga zid kelishuvga erishilmasligi ta'minlanishi lozim.

S.V. Dorjiyeva bolalar tarbiyasi bilan bog'liq nizolarni hal qilishda eng afzal va samarali yo'l muqobil usullar, xususan, mediatsiya ekanligini ta'kidlaydi. Chunki bu jarayonda sud protsessidan farqli o'laroq, asosan, yuristlar qatnashadigan jarayonda emas, balki pedagog, psixolog va jamoatchilik orasida obro'-e'tiborga ega bo'lgan namunali fuqarolar ishtirok etishi mumkin. Olimning fikricha, bolaga tegishli nizo unga begona bo'lgan bino va shaxslardan emas, balki unga yaqin bo'lgan maktab, ota-ona, o'qituvchi va maktab psixologi ishtirokida hal qilinsa, bu uning psixologiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa nizoni hal qilish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, pedagog va psixolog bolaga nima kerakligini suddan ko'ra yaxshiroq biladi. Shu nuqtayi nazardan, olimlarning fikrlariga ko'ra, bolalar tarbiyasi bilan bog'liq nizolar oilaviy mediatsiya doirasida hal qilinadigan nizolar sifatida qaralishi mumkin.

K.Y. Gafner mediatsiyaning afzalliklari haqida [9] "...sud tartibidan farqli ravishda taraflar mediatsiya jarayonida o'zlarining ijobiy faolligini namoyon eta oladilar va bu holat ularning har ikkisiga ham bir vaqtda foyda keltirishi bilan xarakterlanadi", mazmunidagi qarashni ilgari suradi. Fuqarolik va oilaviy munosabatlarga oid nizolarning mediatsiya tartib-taomili asosida hal etilishi o'z o'rnida fuqarolik sud ishlarini yuritishda sudyalarning hajmining sezilarli darajada kamayishiga olib keladi.

Oilaviy nizolarni hal qilishda huquqshunoslardan tashqari psixologlarning ham o'rni beqiyos va ular bu borada nima deydi? Har bir oila hayoti davomida muammoli vaziyatlarga duch keladi. Ularni hal qilish qarama-qarshi individual ehtiyojlar, motivlar va manfaatlar kontekstida amalga oshiriladi. Konflikt – qarama-qarshi maqsadlar, manfaatlar, pozitsiyalar, qarashlar to'qnashuvi sifatida ta'riflanadi. Oila a'zolarining qarashlari yoki e'tiqodlari qarama-qarshi bo'lsa, nizolar yuzaga kelishi mumkin. Ba'zida insonlar birlarini noto'g'ri tushunib, noto'g'ri xulosa

qilganda, nizolar paydo bo'lishi mumkin [10]. Tinch yo'l orqali hal qilinmagan mojarolar janjal hamda norozilikka olib kelishi mumkin. Vaqti-vaqti bilan er-xotinning bir-biri bilan kelishmovchilik qilishi odatiy hol bo'lib, bu oilaviy hayotning bir qismidir. Biroq davomiy ziddiyat, stressli munosabatlarga zarar yetkazishi mumkin. Ba'zi insonlar his-tuyg'ularini boshqarishda qiynaladi va bu qasddan xafagarchilik, tajovuzkor yoki hatto zo'ravonlikka olib keladi.

Oilaviy nizolar ikki kishining fikrlari yoki istaklari to'qnashishi sifatida tabiiy hol deb hisoblanadi. Natijada taraflar, odatda, o'zaro til topishga intiladi. Psixologlarning fikricha, oiladagi nizolar normal holat hisoblanadi. Ammo mojarolar davomida er-xotinlar bir-biridan nafratlanib qolishi va ajralishlar ko'payishi mumkin. Shu sababli oiladagi doimiy yuzaga keladigan nizolarni qanday hal etish masalasi dolzarb ahamiyatga ega bo'lmoqda. Ayniqsa, yosh oilalarda hayotning birinchi yillarida ko'pincha nizolar yuzaga keladi. Ushbu nizolarni bartaraf etish uchun ikki juft quyidagilarga tayyor bo'lishlari kerak:

1. *Axloqiy va ijtimoiy faollik* nuqtayi nazaridan, sheriklarning tarbiyasi, yoshi va ijtimoiy hayot darajasi muhim hisoblanadi. Natijada yosh ayollar uchun turmush qurish yoshi 22–23, erkaklar uchun esa 23–24 bo'lishi ma'qul deb qaraladi. Ayol erkakdan katta bo'lmasligi kerak, degan fikr ham mavjud. Nikohlanuvchilar nikoh nima ekanligi, undan nimalarni kutishlari va o'z majburiyatlarini bajarishga tayyorliklarini aniq tushunishlari lozim. Er-xotin oilani mustahkamlash va sog'lom farzandlarni tarbiyalash uchun sog'lom turmush tarzini olib borishga tayyor bo'lishlari kerak. Uy-joy va moddiy boyliklar har doim ham er-xotin munosabatlarining davomiyligiga ta'sir qilmasligi mumkin, ammo ba'zan ular nizolarni kuchaytiruvchi omilga aylanishi ehtimoldan xoli emas.

2. *Motivatsion faollik*. Oila mehr-muruvvatga, o'z zimmasiga mas'uliyatni olishga

tayyorlikka, farzandlarni tarbiyalash hamda ularni o'ziga to'q, mustaqil shaxs sifatida voyaga yetkazishga asoslangan bo'lishi lozim.

3. *Psixologik faollik*. Oilani mustahkamlash va rivojlantirish, shuningdek, ziddiyatli vaziyatlarni hal etishga yordam beradigan fazilatlar va xatti-harakatlar mavjud bo'lishi zarur.

4. *Pedagogik faollik*. Oilaviy hayotning turli jabhalarida zarur bilimlarga ega bo'lish va ularni qo'llashga tayyorlikni anglatadi. Ijobiy muloqot natijasida tomonlar nizolarni tinch yo'l bilan hal qilishga intiladi, bu esa mojarolarni kamaytirishga yordam beradi. Ko'pincha har bir tomon murosaga rozi bo'lishi yoki bo'lmasligi mumkin. Ba'zan esa kuchli his-tuyg'ular yoki munosabatlardagi kuch nomutanosibligi sababli muammolar faqat maslahatlashish orqali hal etiladi. Oiladagi nizolarni bartaraf etishda juftliklar bir-birini tushunishga harakat qilishi zarur, bunda murosaga kelish imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, bu jarayonda tomonlarning g'alaba qozonishi shart emas, chunki g'alaba mag'lubiyatni ham anglatishi mumkin.

Ajralish ko'pgina hollarda oilaviy nizolarni hal etish usullaridan biriga aylanadi. Psixologlarning fikriga ko'ra, ajralish uch bosqichda sodir bo'ladi:

Birinchi bosqich – hissiy ajralish darajasi. Bu bosqichda sheriklar bir-birini qadrlash, hurmat qilish, sevishtirish va yordam berishni to'xtatadi.

Ikkinchi bosqich – jismoniy ajralish bilan tavsiflanadi. Juftlar alohida to'shakda uxlashni boshlaydi yoki hattoki alohida yashashga o'tadi.

Uchinchi bosqich – huquqiy ajralish bosqichi, bu yerda rasmiy ajralish amalga oshiriladi.

Oilaviy muhit qanday bo'lishi sheriklarning o'zaro munosabati va xatti-harakatlari bog'liq. Faqat birgalikdagi sa'y-harakatlar orqali baxtli kelajak sari intilish mumkin. Shu sababli sheriklar quyidagi nizolarni hal qilish qoidalariga rioya qilishi muhimdir:

– bir-birini o'z holicha qabul qilish;

– kelishmovchiliklarga o‘zaro munosabatda bo‘lish va ularning o‘z-o‘zidan hal bo‘lishiga umid qilmaslik;

– juftni yaxshiroq tushunish, uning xususiyatlari va o‘ziga xosligini qabul qilish;

– yaqinlashish maqsadida qiyinchiliklarni yengishga harakat qilish;

– kechirishni o‘rganish va xafagarchilikni unutishga intilish;

– fikrni majburlash emas, balki muzokara orqali erishishni o‘rganish; zarur bo‘lsa, o‘z qarashlarini himoya qilish, ammo boshqa tomonning fikrini ham hurmat qilish.

Oilaviy nizolarni hal etishda mediatsiyaning rolini oshirish borasida muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi “Oila” ilmiy-amaliy tadqiqot markazi tomonidan “Oilaviy mediatsiya” mavzusida turli tadbirlar tashkil etilmoqda. Shuningdek, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va nikohlanuvchilarning ongiga “Oila – muqaddas dargoh” degan tushunchani singdirish maqsadida “Ahil oila sirlari” mavzusida o‘quv seminarlar muntazam ravishda o‘tkazib borilmoqda.

“Oila” markazi mutaxassisi Gulnora Eshonxonova fikriga ko‘ra, oilaviy mediatsiya jarayonida ikki tomonning roziligi olinishi, mediatorni taraflarning o‘zlari tanlashi, tomonlarning o‘zaro manfaatlarini inobatga olgan holda, kelishuvga erishishi, jarayonning maxfiyligi hamda taraflarning do‘stona munosabatlarini saqlab qolish kabi prinsiplar asosida ish olib boriladi.

“Oilaviy mediatsiyani qo‘llash natijasida oila a‘zolari o‘rtasidagi munosabatlar va oilaviy muhit yaxshilanadi. Shuningdek, er-xotin ajrashgan taqdirda ham, ularning farzand tarbiyasidagi huquq va majburiyatlari adolatli taqsimlanishiga erishiladi”, – deya ta’kidlaydi Gulnora Eshonxonova.

Bundan tashqari, fuqarolik ishlari bo‘yicha Mirobod tumanlararo sudining nikohdan ajrashish uchun ariza bergan oilalarni yarashtirish yuzasidan ijobiy tajribasi alohida o‘rin tutadi: birinchidan, nikohdan ajratish

uchun murojaat qilgan tomonlarning nizosi alohida mediatsiya xonasida ko‘rib chiqiladi; ikkinchidan, ajrashish maqsadida kelgan tomonlar, avvalo, ushbu xonada olimlar, sud-yalar, mediatorlar, oqsoqollar, psixologlar va boshqa mutaxassislarning ishtirokida ko‘rib chiqiladi.

Xorijiy davlatlar amaliyotida oilaviy nizolarni hal etishda mediatsiya muhim o‘rin tutadi. Jumladan, ko‘plab mamlakatlarda mediatsiyaning oilaga yo‘naltirilgan (family-focused approach) modeli keng qo‘llanadi. Masalan, Yaponiyada sud mediatsiyasi (chotei) ning ikkinchi toifasi hisoblangan fuqarolik ishlari bo‘yicha mediatsiya barcha fuqarolik nizolari, jumladan, tijorat nizolarini ham qamrab oladi. Oilaviy mediatsiya esa faqatgina oilaviy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarni hal etishda qo‘llanadi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 2018-yilda Yaponiyada oilaviy mediatsiya 135 793 ta ishda qo‘llangan [11].

Oilaviy mediatsiya instituti jahon tarixida ilk bor 1960-yillarda AQShda amaliyotga joriy etilgan bo‘lib, 1970-yillarda G‘arbiy Yevropa mamlakatlariga kirib borgan. Bugungi kunda ushbu mintaqalarda oilaviy nizolarining qariyb 80 foizi mediatsiya orqali hal etilmoqda.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, mediatsiya faqat nikohdan ajralish bilan bog‘liq nizolarni emas, balki quyidagi turdagi oilaviy nizolarni ham qamrab oladi:

- oilaviy meros bilan bog‘liq nizolar;
- oilaning ijtimoiy himoya organlari bilan yuzaga keladigan nizolar;
- bolalar tarbiyasi, farzandlikka olish;
- vasiylikda bo‘lgan bolalarning yangi muhitga moslashuvi (adaptatsiyasi) kabi holatlar.

AQShning ko‘plab shtatlarida esa ota-onaning ajrashuvidan so‘ng bolalar tarbiyasi va vasiyligi bilan bog‘liq nizolar bo‘yicha oilaviy mediatsiyani majburiy o‘tkazishni nazarda tutuvchi qonunlar amalda qo‘llanmoqda [12]. Eng muhimi, 2021-yilda pandemiya sharoiti

tida nizolarni hal etishda yangi yondashuv – onlayn mediatsiya tizimi keng joriy etildi.

Buyuk Britaniyada barcha oilaviy nizolar sudgacha bo'lgan bosqichda majburiy mediatsiya tartibida ko'rib chiqilishi belgilangan. Ya'ni tomonlar sudga murojaat qilishdan oldin nizoni mediatsiya orqali hal qilishga harakat qilishi lozim. Mediatsiya jarayonining maxfiyligi, asosan, taraflar va mediator o'rtasidagi kelishuv asosida tartibga solinadi va amalga oshiriladi. Bu mediatsiya jarayonining ishonchliligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, Buyuk Britaniyada advokatlar to'g'ridan to'g'ri oilaviy nizolarda mediator sifatida faoliyat yuritish huquqiga ega emas. Biroq advokatlik firmalariga a'zo bo'lgan advokatlarga, agar tomonlar rozilik bildirsalar, oilaviy nizolarni hal qilishda mediatsiya orqali kelishuv tuzish vakolati berilgan.

Avstraliyada ham xuddi AQSh va Buyuk Britaniyadagi kabi 2007-yildan boshlab otanalar ajrashganidan so'ng farzandlar tarbiyasi bilan bog'liq nizolar yuzasidan sudgacha bo'lgan vaqt davomida akkreditatsiyadan o'tgan oilaviy mutaxassisga murojaat qilish majburiy etib belgilangan. Bundan oiladagi zo'ra-vonlik yoki bolalarni o'g'rilash bilan bog'liq nizolar mustasno. Shuningdek, mamlakatdagi Oilaviy munosabatlar markazlari federal budjet hisobidan moliyalashtiriladi.

Irlandiyada er-xotinlar mediatsiya bilan bepul ta'minlanadi. Shvetsiyada 90 foiz otanalar bevosita yoki bilvosita bolalarga taalluqli bo'lgan masalalarni mediatsiya tartibida yoki o'zlari mustaqil ravishda hal qilishni afzal ko'rishadi.

Daniya, Finlandiya, Islandiya, Norvegiya hamda Shvetsiyada oilaviy nizolarni hal etishda mediatsiya (vositachilik) instituti 1790–1800-yillarda shakllangan [13]. Xususan, Daniyada sudgacha va sud jarayoni davomida bepul mediatsiya xizmati bola bilan uchrashuv imkoniyatidan mahrum bo'layotgan shaxslar uchun taqdim etilishi qonuniy tartibda belgilangan.

Avstriyada oilaviy mediatorlarning konsultativ kengashi tashkil etilgan bo'lib, uning faoliyati davlat budjetidan moliyalashtirilishi belgilangan. Mamlakatda oilaviy komediatsiyaning tarmoqlararo modeli keng tarqalgan. Ushbu model asosida mediatsiya jarayoni, odatda, ikki nafar mediator ishtirokida amalga oshiriladi. Ulardan biri psixologiya sohasining vakili (masalan, psixolog, psixoterapevt yoki oilaviy nizolar bo'yicha maxsus malakaga ega mutaxassis), ikkinchisi esa yuridik soha vakili bo'lishi lozim (yurist, advokat yoki notarius). Shuningdek, komediatorlar tarkibini ikki nafar emas, balki ikki va undan ortiq shaxs ishtirokida shakllantirish mumkin. Bunda tomonlar talabidan kelib chiqqan holda, gender tengligiga amal qilinishi maqsadga muvofiq.

Germaniyada "Mediatsiyani qo'llab-quvvatlash va nizolarni suddan tashqari hal etishning boshqa tartiblari to'g'risida"gi qonunga muvofiq [14], mediator mediatsiya asoslari va uning tartib-qoidalari bo'yicha nazariy bilimlar; mediatsiya muzokaralarini amalga oshirish va muloqot qilish texnikasi hamda nizolarni boshqarish, mediatsiya huquqi (magistratura), amaliy mashg'ulotlar va rolli o'yinlar texnikasi sohalarida zarur ko'nikmalarga ega bo'lish lozim.

MDH mamlakatlarida, xususan, Rossiya va Qozog'istonda taraflar tomonidan mediatsiya tartibi ko'plab nizolar, jumladan, oilaviy nizolarni hal qilishda ham qo'llanmoqda. Ushbu davlatlarda oilaviy mediatsiya instituti bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda va sudgacha bo'lgan muqobil nizoni hal etish vositasi sifatida tobora ommalashmoqda.

Oilaviy mediatsiyaga oid quyidagi holat bunga misol bo'la oladi: mediatorga besh nafar farzandi bor er-xotin murojaat qilgan. Ular uzoq vaqt davomida bolalarni bog'cha va maktabdan kim, qachon va qanday olib ketishini murosasiz holatda hal qila olmagan. Ikkala turmush o'rtoq ham to'liq ish kuni davomida band bo'lishi sababli bu masala ularning hayotida doimiy nizoga sabab bo'lgan.

Mazkur vaziyatda ular bu masalani o'zaro kelishuv asosida hal qilish maqsadida professional mediator xizmatiga murojaat qilishga qaror qilishgan.

Mediatsiya tartibining bir qismi sifatida mediator har ikki tarafning roziligini olgan holda, er va xotin bilan alohida uchrashuvlar tashkil etdi. Ushbu uchrashuvlar davomida mediator har bir turmush o'rtoq bilan muammoning asosiy jihatlarini aniqlab, ularga birgalikda to'rttadan iborat yakuniy kelishuv takliflarini ishlab chiqishda yordam berdi (har bir tarafdan ikkitadan).

Natijada quyidagi kelishuvlarga erishildi:

- bolalarni bog'cha va maktabdan olib ketish vazifasi haftaning dushanba-chorshanba kunlari er, payshanba-shanba kunlari esa xotin zimmasiga yuklatilishi belgilandi;

- har oyda bir marta, dam olish kunlari, navbatma-navbat har bir turmush o'rtoq bolalarni shahardagi ko'ngilochar tadbirlarga olib borishi lozimligi belgilandi;

- er huquqiy munosabatlarning barchasini elektron shaklda yuritiladigan ochiq jurnalga kiritib borishi majburiyatini zimmasiga oldi.

Ushbu kelishuv taraflar o'rtasida yozma mediatsiya shartnomasi ko'rinishida rasmiylashtirildi. Shartnomada har bir band bo'yicha ijro muddatlari ham ko'rsatildi.

Mediatsiya yakunida er o'z tashabbusi bilan xotinini tabiat qo'ynida romantik uchrashuvga taklif qildi.

Xorijiy davlatlarning ushbu sohadagi normativ huquqiy-hujjatlarida, jumladan, Malayziya Mediatsiya to'g'risidagi akti va Finlandiyaning Mehnat nizolarida mediatsiyaning fuqarolik-huquqiy munosabatlar va oilaviy munosabatlardan kelib chiqqan nizolarni hal etishda qo'llanishi lozimligi ko'rsatib o'tilgan.

Rossiya mediatsiyasida asosiy jihat samarali kelishuvlarga erishishdir. Mediator bo'lish uchun o'n sakkiz yoshdan katta bo'lgan, vositachilik hamda nizolarni hal qilish ko'nikmalariga ega, qobiliyatli, sudlanmagan fuqaro

bo'lishi kerak. Belarus Respublikasida "Oilaviy mediatorlik" loyihasi amalda. Unda Yevropa Ittifoqi tajribasi asosida – huquqshunolar va psixologlar hamkorligidan ko'pincha foydalaniladi.

Belarus Respublikasida ajralish jarayonida er-xotinlar o'rtasidagi mulkni taqsimlash, bolalar bilan bog'liq masalalar yuzasidan shartnoma tuzishda mediatsiya xizmatlaridan foydalanish mumkin.

Qozog'istonda mediator bo'lish uchun shaxs kamida yigirma besh yoshga to'lgan, oliy ma'lumotli, o'qishni tamomlagan, professional mediatorlar reyestriga kiritilgan yoki iste'fodagi sudya bo'lishi lozim. Ushbu davlatda oilaviy nizolarni oqsoqollar orqali hal etish bo'yicha qadimiy tarixiy tajriba mavjud.

Qirg'izistonda esa gender tengligi va oilaviy zo'ravonlik muammolarini hal etishga qaratilgan "Sezim" markazi faoliyat yuritmoqda. Markazning maqsadi – oilaviy nizolarni sudan tashqari tinch yo'l bilan hal qilish, oilaviy mediatsiya bo'yicha o'quv dasturlarini joriy etish va uni amaliyotda qo'llashdir.

Ukrainada esa oilaviy munosabatlar ish-tirokchilari nizolarni o'zaro kelishuv orqali yoki sudga murojaat qilib hal etish huquqiga ega. Ko'plab fuqarolar sudni barcha nizolar uchun yakuniy hal qiluvchi instansiya deb bilsalar-da, mediatsiya xizmatiga murojaat qilyotganlar soni ham ortib bormoqda.

Shunday ekan, mediator oilaviy nizolarni hal etishda nafaqat huquqshunoslik, balki psixologik yondashuvlarni ham qo'llab, tomonlarni yarashtirishga intiladi.

Xulosalar

Yuqoridagilardan kelib chiqib, oilaviy nizolarda mediatsiya institutini faol qo'llash, zarur bo'lganda esa uni majburiy qilish muhim hisoblanadi. Bu esa ajrim arafasida turgan oilalarni favqulodda holat sifatida ko'rib, ularni mediatsiya tartibida yarashtirish chora-tadbirlarini amalga oshirishga imkon yaratadi. Shulardan kelib chiqqan holda, bir qancha quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, mamlakatimizda qadimdan shakllanib kelgan va ijobiy natijalar bergan oilaviy nizolarni milliy urf-odatlarimiz, an'analarimiz asosida mahallada obro'e'tiborga ega yoshi ulug' oqsoqollar, fuqarolar yig'ini raislari, qo'ni-qo'shnilar yoki qarindosh-urug'lar ishtirokida hal etish tajribasini yanada yuqori bosqichga olib chiqish zarur.

Kelgusida oilaviy nizolar yuzasidan fuqarolar yig'ini raislari (oqsoqollarining) vakolatlarini kengaytirish, shuningdek, ularning fuqarolar yig'ini hududidagi mas'uliyatini oshirish maqsadida "fuqarolar yig'ini hududida istiqomat qiluvchi fuqarolarning oilaviy va mulkiy huquqlariga doir tuzilgan mediativ kelishuvlarni tasdiqlaydi" mazmunidagi normalarni qonunchilikka kiritish taklif etiladi.

Ikkinchidan, "Oilaviy mediatorlik" kabi loyihalarni amalga tatbiq etish zarur. Bunday loyihalarda huquqshunoslar bilan bir qatorda psixologlarning ham ishtirokini ta'minlash, ularning o'zaro hamkorligini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

Uchinchidan, bolalarni tarbiyalash bilan bog'liq nizolarni bartaraf etishda mediatsiya tartibini qo'llashda, mediator sifatida nafaqat yuristlar, balki pedagoglar, psixologlar hamda katta hayotiy tajribaga ega bo'lgan namunalı jamoatchilik vakillarining ham ishtirok etishi (ya'ni co-mediation — hamkorlikdagi mediatsiya) maqsadga muvofiqdir.

To'rtinchidan, agar er-xotin sudga nikohdan ajratish bo'yicha murojaat qilsa, sud ularga yarashish uchun muhlat belgilashi va tomonlarni majburiy tartibda mediatorga yuborishi zarur. Biroq bu jarayon tomonlarning

sudga murojaat qilish huquqini cheklamasligi lozim.

Beshinchidan, ta'lim tashkilotlarida bolalarning ta'lim-tarbiyasi bilan bog'liq nizolarni hal etish (bolalar o'rtasida, ota-onalar o'rtasida, o'qituvchi va o'quvchi yoki ota-onalar o'rtasida yuzaga keladigan holatlarda) uchun mediatsiya institutini joriy qilish maqsadga muvofiqdir. Bu chora nizoning chuqurlashib, yanada chigallashishining oldini olishga xizmat qiladi.

Oltinchidan, afsuski, ko'plab fuqarolar oiladagi nizolarni hal qilishda mediator xizmatidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lsa-da, bunga qanday murojaat qilishni bilmaydi. Shu bois oilaviy mediatsiyaning mazmuni va ahamiyatini keng jamoatchilikka tushunarli tarzda tushuntirish, uni ommaviy axborot vositalarida targ'ib qilish hamda ko'pchilik gavgum joylarda e'lonlar orqali yoritish lozim.

Yettinchidan, mediatsiya to'g'risidagi barcha zarur ma'lumotlarni o'z ichiga olgan, tegishli tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yuvchi ixtisoslashtirilgan www.mediatsiya.uz veb-saytini yaratish zarur.

Sakkizinchidan, mediatorlarga qo'yiladigan talablarni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, mediator quyidagi talablarga javob berishi lozim:

- kamida 28 yoshda bo'lishi;
- oliy yuridik yoki gumanitar ma'lumotga ega bo'lishi;
- kamida 160 soatlik maxsus tayyorgarlik kursini tamomlagan bo'lishi;
- professional mediatorlar reyestriga kiritilgan bo'lishi;
- kasbiy malaka va fuqarolik javobgarligi sug'urtasiga ega bo'lishi.

REFERENCES

1. Jurayev Sh. Ma'muriy sud ishi yurituvıda kelishuv bitimi institutini takomillashtirishning ayrim nazariy va amaliy masalalari [Some theoretical and practical issues of improving the institution of settlement agreements in administrative court proceedings]. *Legal, Scientific and*

Practical Journal of Jurisprudence, 2023, vol. 3, no. 4, pp. 5–7. DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.4./HNQU7760.

2. Xoliqov A. Nizolarni hal etishda mediatsiya institutining oʻrni va oʻziga xos xususiyatlari [Role and features of the institution of mediation in the resolution of disputes]. *Journal of Universal*, 2023, vol. 1, no. 11, pp. 2–4.

3. Maripova S. Oilaviy nizolarda mediatsiya [Mediation in Family Disputes]. *The Criterion of Justice Scientific-Practical*, 2022, no. 5, pp. 28–29.

4. Ibratova F., Ravshanov B. Mediatsiya – oilaviy nizolarni hal etishning muqobil usuli sifatida [Mediation as an alternative way to resolve family disputes]. *Scientific aspects and trends in the field of scientific research: Proceedings of the International scientific online conference*, 2022, pp. 80–85.

5. Kamolov Y. Oilaviy janjallarning vujudga kelish sabablari, muammolar va ularni bartaraf etish usullari [Causes of family conflicts, problems and ways to eliminate them]. *Innovate academy: Proceedings of the Scientific and practical conference on science and innovation in-academy*, 2021, pp. 196–200.

6. Khabibullayev D., Khalikov Sh. The practical importance of using mediation in resolving family disputes. *Journal of Law Research*, 2022, iss. 1, pp. 60–66.

7. Tojiyeva M. Bolalar manfaatlar bilan bogʻliq nizolarni bartaraf etishda mediatsiya tartibini qoʻllash [Application of the procedure of mediation in the resolution of disputes related to the interests of children]. *Science and Innovation International Scientific Journal*, 2022, vol. 1, no. 5, pp. 8–12, pp. 24–28. DOI: 10.5281/zenodo.7067846.

8. Esanova Z.N. Bolalar tarbiyasi bilan bogʻliq nizolarni sudga koʻrishning protsessual xususiyatlari [Procedural features of court proceedings in disputes related to the upbringing of children]. Tashkent, TSIL Publ., 2010, p. 52, pp. 56–63.

9. Makhsudova M. Iqtisodiy sudlarda qarshi daʼvo arizasi kiritish tartibi va oʻziga xos jihatlari [Procedure and features of filing a counter-period application in economic courts]. Available at: <https://bukhara-news.uz/i%D2%9Btisodiy-sudlarda-%D2%9Bbarshi-davr-arizasi-kiritish-tartibi-va-%D1%9Eziga-hos-zhi%D2%B3atlari/>

10. Rustamova B. Oilaviy nizolar va uni hal etish yoʻllari [Family disputes and ways to resolve them]. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 2022, vol. 2, no. 2, pp. 11–15.

11. Salimova I. Procedural features of the use of the institute of mediation in the resolution of civil and economic cases: national and foreign experience. *Society and innovations*. 2022, vol. 11, pp. 322–332. DOI: 10.47689/2181-1415-vol3-iss11/S-pp322-332

12. Matkarimov Q., Xoliqov Sh. Xorijiy davlatlardagi oilaviy mediatorlarga qoʻyiladigan talablar va advokatning mediator sifatidagi oilaviy nizolarni hal etish tajribasi [Requirements for family mediators in foreign countries and the experience of a lawyer in resolving family disputes as a mediator]. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 2022, vol. 2, no. 3, pp. 45–51.

13. Zdrok O.N. Family mediation: world experience and development prospects in the Republic of Belarus. *Law in Modern Belarusian Society*. Minsk, Biznesofset Publ., 2015, pp. 316–323.

14. Tleuvova G. Oilaviy nizolarni mediatsiya usulida hal qilishda MDH davlatlarining tajribalari [Experience of CIS countries in resolving family disputes through mediation]. 2020, pp. 1–5.

15. Roberts M. *Mediation in Family Disputes: Principles of Practice*. 3rd ed. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2008.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-YIL 3-SON

VOLUME 5 / ISSUE 3 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.3.